

JOAN MAS I VIVES

L'OBRA CATALANA DE TOMÀS AGUILÓ I CORTÈS
(1775 - 1856)

1. INTRODUCCIÓ

Coneixem poques coses sobre els nombrosos autors que usaren el català en el tombant del segle XVIII al XIX. Més d'un cop els estudiosos s'hi han referit, tot intentant de fer-ne inventari o de caracteritzar-los globalment, però les dificultats amb què s'han trobat han estat enormes i no han avançat gaire.¹ Un grup prou compacte el formen els que fan un ús dialectal de la llengua, escriuen la seva obra en funció d'interessos no estrictament artístics i la divulguen a través de còpies manuscrites o d'edicions de canya i cordill, massa sovint anònimes. Persegueixen l'eficàcia, ja sigui en la divulgació d'uns determinats principis o d'unes determinades actituds morals i ideològiques, ja sigui en la sàtira de personatges o comportaments coetanis. En algun cas, també persegueixen un cert guany, mai no gaire substancial, i s'apropen als gèneres que poden tenir una més àmplia acceptació popular. En canvi, no es preocupen gaire del seu pas a la posteritat, i això complica molt les coses a l'hora de voler precisar el paper que cada un d'ells representa en el món literari —o millor, en aquest sector

1. Pel que fa a Mallorca, vegeu, sobretot, Josep MELIÀ, *La Renaixença a Mallorca* (Palma de Mallorca 1968), ps. 19-30; Josep MASSOT I MUNTANER, *Els mallorquins i la llengua autòctona* (Barcelona 1985) (2a. ed.), ps. 37-58; Antoni-Lluc FERRER, *El «Diari de Buja» (1812-1813) i Miquel Ferrer i Bauçà, «Randa», 17 (1985)*, especialment ps. 169-170; *ibid.*, *Notes sobre el segle XIX a Mallorca (I)*, «Lluc», any LIII, núm. 622 (gener de 1973), ps. 9-12; Jordi CARBONELL, *Antoni Febrer i Cardona i el comte d'Atamans, dues figures de la Il·lustració*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XXXIV (1971-1972), ps. 122-126.

del món literari— d'aquell moment. Els catàlegs de Palau i Dulcet,² de Marià Aguiló,³ i de Joaquim Maria Bover⁴ ens fan adonar que formen un conjunt bigarrat i força complex, que caldria estudiar amb cura.

En aquest sentit, un dels personatges més confusos, i també més atractiu, és precisament Tomàs Aguiló i Cortès. Personalitat destacada a l'interior del *ghetto* dels xuetes, terratinent, podia viure sense penúries gràcies a les rendes de les propietats rurals i urbanes que posseïa, a la seva més que probable activitat de prestamista i un poc també al seu treball intel·lectual.⁵ Bover ens el presenta com un home polifacètic, que excel·lí en la música, en les matemàtiques i en la literatura, tant en castellà com en català.⁶ Segons el seu fill, el poeta romàntic Tomàs Aguiló i Forteza, el que més el distingí fou la «notoria afició que tengué an es nostro dialecte, lo bé qu'el conexia, y sa seua especial habilidad per manetjarlo en prosa y en vers, com eu demostran sas seuas obretas sèrias y jocosas».⁷ Tot això el fa d'antuvi un personatge força suggerent. Ara bé, en intentar aprofundir en la seva producció literària ens trobam amb tot un garbuix d'incògnites i de malentesos que caldria respondre o desfer: obres publicades amb les seves inicials que potser no són seves, títols no identificats, poemes dispersos encara no inventariats, etc. La intenció d'aquest article és precisament la d'intentar posar un poc d'ordre en aquest caos. Més concretament, revisar, d'una banda, el que sabem de les obres catalanes ja publicades, tot analitzant els múltiples problemes d'atribució que plantegen, i, de l'altra, localitzar, fins on ens sigui possible, les inèdites. No hem pogut resoldre tots els problemes que s'han plantejat en el transcurs d'aquesta investigació,

2. Antoni PALAU Y DULCET, *Manual del librero hispanoamericano* (Madrid 1948-1976) (2a. ed.).

3. Mariano AGUILÓ Y FUSTER, *Catálogo de obras en lengua catalana* (Barcelona 1923).

4. Joaquín María BOVER, *Biblioteca de escritores baleares* (Palma de Mallorca 1868).

5. Cf. Joan MAS I VIVES, *El problema xueta viscut per Tomàs Aguiló i Forteza*, «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», any XCV (1979), tom XXXVII, ps. 383-384.

6. J. M. BOVER, *Biblioteca*, citat, tom I, ps. 4-6.

7. Tomás AGUILÓ, *Obras en prosa y en verso. Tomo III. Poetas en mallorquin* (Palma 1883), dedicatòria.

però creiem que hem avançat en el coneixement de l'autor i que pot ésser útil fer-ne una exposició detallada. Si més no, com a resum de l'estat de la qüestió i sempre a l'espera de la identificació de textos o documents nous.

2. L'OBRA EN PROSA

2.1. La «Rondaia de rondaies»

Sens dubte, l'obra més popular de Tomàs Aguiló i Cortès és la *Rondaya de rondayas en mallorquí*, publicada per primer cop el 1815, reeditada el 1817, el 1834, i el 1881, i encara objecte d'una altra reedició erudita, molt acurada, de Ramon Miquel i Planas, del 1912.⁸ Es tracta d'una narració, escrita gairebé exclusivament a partir de refranys i de frases parèmiques de tota mena, que desenvolupa un tema amorós gairebé tòpic. El gènere procedeix de Quevedo i té una representació catalana il·lustre en la *Rondalla de rondalles*, del dominicà valencià Lluís Galiana (1740 - 1771), publicada per primera vegada el 1768.⁹ Tot això és molt conegut i, per tant, potser no cal que hi dediquem gaire espai. En qualsevol cas, diguem que la «rondalla de rondalles» de Tomàs Aguiló, si és que al final acceptam que és d'Aguiló, es caracteritza sobretot perquè força fins al límit els recursos lingüístics en què es basa: acumula els refranys i les frases fetes amb una abundor encara superior a la dels seus precedents, i això fa que el fil de la narració sigui un poc més difícil de seguir; en canvi, el seu enginy i el seu domini de la llengua, en el registre dialectal que empra, queden àmpliament demostrats. L'obra de Galiana, en canvi, és molt més reeixida com a narració; el dominicà mai no deixa que s'entrebanqui la trama argumental i, a més, utilitza diversos recursos que donen suport a aquest

8. Cf. Jaume VIDAL ALCOVER, *Rondalles de rondalles (Dues narracions parèmiques de Guillem Roca i Seguí)*, «Randa», 6 (1977), ps. 81-117; per a la qüestió de les edicions, vegeu especialment p. 82, nota 3.

9. Sobre la *Rondalla de rondalles* de Galiana disposam ara de l'extens i documentat treball de Joan E. PELLICER BORRÀS, *La «Rondalla de rondalles» de Lluís Galiana. Estudi i edició* (València 1986), 230 ps.

caràcter narratiu, el més important dels quals és sens dubte la presència del *llaurador* que conta la rondalla. D'altra banda, les obres paremiològiques atribuïdes a Guillem Roca i Seguí, de les quals parlarem tot seguit, són molt més curtes que les de Galiana i Aguiló i, per tant, també tenen l'anècdota més definida.

Tanmateix, s'ha d'insistir en la popularitat de l'obra d'Aguiló. Potser una de les raons d'aquest èxit, si més no en un primer moment, fos de caràcter extraliterari. Concretament, una de les hipòtesis que caldria explorar més fóra la de les possibles connexions entre la història que narra i algun fet real. Aguiló utilitza, com a suport argumental de la seva obreta, si fa no fa la mateixa història que trobam a les altres mostres del gènere; el festeig i la fuga d'una parella d'enamorats que topen amb l'oposició de la família per a poder realitzar els seus projectes de matrimoni. Ara bé, ell insisteix més que ningú en les diferències *de classe* dels protagonistes i això no sé si amaga la identificació amb alguns dels casos reals que feren trontollar la rígida estratificació mallorquina dels darrers anys de l'Antic Règim; o, simplement, si es feia ressò de la vigència social d'aquest tema.¹⁰ No ho he pogut confirmar i, a gairebé dos segles de distància, ja no serà fàcil de fer-ho. La possibilitat, però, existeix, encara que també s'ha d'assenyalar que l'èxit de l'obra es degué basar igualment en l'encert del seu autor a l'hora de vèncer les dificultats formals que el model de narració parèmica presenta i de connectar amb les pretensions d'un públic popular tan ampli com es podia esperar en aquells moments.

De tota manera, el problema més gros que planteja l'obra i que vull replantejar aquí és el de l'autoria. En efecte, Jaume Vidal i Alcover, en una sèrie de treballs força interessants, va estudiar i publicar dues «rondalles de rondalles» atribuïdes al poeta satíric Guillem Roca i Seguí (1742 - 1813).¹¹

10. Els matrimonis desiguals més coneguts de començament del segle XIX són els de Jordi-Ignasi d'Oleza i Dezcallar amb Ignàsia Rosselló i Terrés i el de Josep Togores i Zanglada amb Antònia Rosselló i Rosselló, tots dos del 1802. (Cf. P. DE MONTANER, *Senyor a Mallorca: Un concepte heterogeni*, «Estudis Baleàrics», 34 [1989], p. 29). Cap dels dos no sembla la font directa de l'obreta d'Aguiló.

11. Cf. Jaume VIDAL ALCOVER, *Rondalles de rondalles*, cit.: *ibid.*, *La «Rondalla de rondalles» mallorquina*, «Lluc», any LIII, núm. 628 (juliol-agost de 1973), ps. 182-185; Pròleg a *Poema satíric contra el vici i mala costum del beure* (Palma de Mallorca 1973), ps. 29-30.

Les dues obres són ben curioses i hem d'agrair que Vidal Alcover les recuperàs en una edició molt acurada. Tanmateix, el que ara ens interessa és que aquest malaguanyat estudiós arriba a la conclusió que Tomàs Aguiló, quan publicà la *Rundaya de rundayas en mallorquí* el 1815, en realitat s'aproprià i féu passar com a pròpia una de les dues obretes de Guillem Roca i Seguí. Textualment, «Aguiló no va citar mai la seva font, i això que un bon tros, la més gran part, gairebé tota la *Rondalla* d'Aguiló és la del missèr Roca, no refeta, sinó copiada literalment». ¹² Voldria discutir, amb tot el respecte, aquesta opinió.

Guillem Roca i Seguí devia tenir alguna relació amb els Aguiló, si més no professional. El pare de Tomàs Aguiló i Cortès, que també es deia Tomàs Aguiló, va protagonitzar força plets. El més conegut és el que va dirimir els seus drets sobre la possessió de l'Hort d'Avall, a Puigpunyent, de la qual els Aguiló eren arrendadors. A la llarga va passar a mans seves, però primer, el 1787, el plet es va fallar a favor de l'anterior propietari, Josefa Net. ^{12 bis} Ens interessa tot això perquè quan la sentència definitiva afavorí Tomàs Aguiló, en una data que ara no podem precisar, precisament Guillem Roca i Seguí va escriure un poema en el qual sembla més tost mostrar-se molt complagut per aquest resultat. ¹³ És molt probable que ell mateix, que era un gran especialista en afers d'aquesta mena, hagués participat directament en la defensa dels drets de Tomàs Aguiló. D'una altra banda, i ara ens saltam una generació, també podem afirmar que en les extenses correspondències de Tomàs Aguiló i Forteza algun cop, pocs, es fa referència a Guillem Roca i Reus, fill de Roca i Seguí, però mai

12. Pròleg a *Poema satíric*, citat, p. 30.

12 bis. Cf. Francesc RIERA I MONTSERRAT, *Lluites antixuetes en el segle XVIII* (Mallorca 1973), p. 174.

13. El poema porta aquest encapçalament: «Havant-se desmembrat del prèdio de Son Net a Puigpunent las posesions Concas de D. Juan Barceló y l'Hort d'Avall de D. Tomàs Aguiló, D^a. Maria Jusepa Net posà plet a este, li guañá l'Hort d'Avall y después de haver-ley entregat, Aguiló el tornà a recuperar per sentència del Consey y en la oació de prènder lo posesori, digué lo autor sobre mesa las sigüents rimas» (*Miscel·lània Bover*, tom VII, f. 149 [manuscrit conservat a la Biblioteca March, de Palma]; va copiar el poema Jaume Vidal Alcover a la seva tesina de llicenciatura: *L'obra de Guillem Roca i Seguí i Guillem Roca i Reus*, inèdita).

no hi he sabut veure cap tipus d'animadversió.¹⁴ Diem tot això perquè, tornant a la *Rondaia de rondaies*, resulta molt estrany que una apropiació del tipus que denuncia Vidal no creàs cap mena de tibantor entre els Roca i els Aguiló. Concretament, no s'explica, i ja ho veu Vidal, que passàs desapercibuda a Guillem Roca i Reus, ell mateix poeta satíric. O, si és que coneixia la suplantació, almenys resulta estrany que no la denunciàs ni s'hi referís mai. Tampoc no ho va fer Joaquim Maria Bover, bon amic de Roca i Reus, o Jeroni Rosselló i Ribera que, segons diu Bover,¹⁵ preparava una edició dels poemes de Roca i Seguí. Tots dos tenien accés directe als papers dels Roca i informació de bona mà sobre la seva vida i miracles. D'altra banda, Tomàs Aguiló i Cortès sempre es va sentir molt satisfet amb la seva *Rondaia de rondaies* i hi féu referència en publicar altres obres. Si en realitat *íntegrament* era una apropiació fraudulenta, la seva impudícia no tenia límits.

De fet, hi ha dos aspectes que s'haurien de discutir per separat: un és el de veure fins a quin punt l'atribució de les dues rondalles que transcriu Jaume Vidal és segura; l'altre, el de comprovar en quina mesura en depèn l'obra publicada sota les inicials «T.A. y C.». Pel que fa al primer aspecte, Vidal localitza dos manuscrits de la primera rondalla que edita, un copiat pel pare Lluís de Villafranca a les seves *Miscel·lànies* i l'altre dipositat a la Biblioteca de Montserrat, procedent de l'arxiu del comte d'Aiamans. És Villafranca que l'atribueix a G. Roca, i que denuncia el plagi d'Aguiló; en canvi, el manuscrit de Montserrat no dóna cap pista sobre l'autor. Villafranca copia la seva versió el 1813 i el manuscrit de Montserrat, la lletra del qual no és ni de Guillem Roca i Seguí ni de Tomàs Aguiló i Cortès, possiblement és posterior. De l'altra rondalla, avui només en coneixem la

14. Per exemple el 29 de gener de 1852, quan Joaquim Rubió i Ors és a Valladolid i Guillem Roca i Reus a Ciudad Rodrigo, Aguiló diu al primer: «*Tantas cosas de mi parte a Roca, dile que por su ausencia ocupo un puesto que tal vez [tendré] que cederle cuando el vuelva, pero que no le cederé sin resistencia y que en este caso tendremos que batirnos a charadas y redondillas.*» No puc identificar, ara, la corporació de què parla, però en el tracte d'Aguiló amb Roca hi veiem una certa familiaritat. La correspondència citada es conserva a la Societat Arqueològica Lulliana de Palma.

15. Cf. BOVER, *Biblioteca*, II, p. 273. Sens dubte, l'«*amigo nuestro*» que cita Bover és Jeroni Rosselló i Ribera.

còpia de Villafranca que també l'atribueix a Guillem Roca. Totes dues tenen un argument semblant, però la primera és protagonitzada per la família d'un «manobre» i per un pretendent «menestret»; mentre que a la segona gairebé tot l'entrellat passa entre missers, procuradors i gent de «cúria». Bover diu que, entre les obres del Guillem Roca i Seguí, que li ha mostrat el seu fill, només ha vist *una* rondalla de rondalles. Si de fet només n'hagués escrit una, seria molt probablement la segona, que reflecteix la vida professional del mateix G. Roca.¹⁶ En canvi, la publicada per T. Aguiló, pràcticament *incorpora* tota la primera i té només alguns punts de contacte amb la segona. La hipòtesi més versemblant fóra, doncs, que la primera rondalla publicada per Vidal fos obra de Tomàs Aguiló, el qual l'amplià força en editar-la el 1815 i encara l'amplià més en la segona edició del 1817, que es pot considerar definitiva. Això encaixaria perfectament amb el que el mateix Aguiló diu al *Pròlec al lector*: que la va escriure molt jove, que va tenir una certa difusió manuscrita i que, finalment, va voler publicar-la a causa de la seva mateixa popularitat. L'escull, però, és l'atribució explícita del pare Villafranca; potser es confongué i perquè sabia que Roca havia escrit almenys una rondalla de rondalles, li atribuï també l'altra. Ens movem, però, en el terreny de la pura hipòtesi i potser la lògica que l'argumentació m'ha portat massa lluny. De fet, no puc aportar cap dada objectiva nova que hi doni suport, malgrat que he consultat l'arxiu dels Aguiló,¹⁷ el dels Roca¹⁸ i el del comte d'Aiamans.¹⁹ D'altra banda, això encara s'ha de contrastar amb el que direm després respecte a les faules.

Passem, però, al segon aspecte. En aquest sentit sí que es pot afirmar rotundament que la primera de les rondalles publicades per Vidal només suposa una part, relativament petita en extensió, de la rondalla que quedà establerta a partir de la segona edició del 1817. Més concretament, de les vint-i-dues pàgines de text que podem assignar a aquesta edició, la ronda-

16. També la *Comèdia del misser miserable*, de Guillem Roca, de la qual tornarem a parlar, és protagonitzada per un «misser».

17. Propietat de la Societat Arqueològica Lulhiana, de Palma.

18. En part propietat de Manuel Oliver, de Palma.

19. Repartit entre la Biblioteca Bartomeu March de Palma, la Biblioteca del Monestir de Montserrat, i la biblioteca particular de Manuel Ripoll i Billon.

lla primitiva n'ocupa, a tot estirar, cinc, encara que això n'implica, com molt bé va saber veure Vidal, la reproducció literal. Per tant, també en el cas que Villafranca tingués raó i la rondalla primitiva fos de G. Roca, jo seria partidari de considerar la *Rondaya de rondayas en mallorquí*, popularitzada al segle XIX, obra de Tomàs Aguiló i Cortès. En sentit contrari, encara que es pogués demostrar clarament que la primera rondalla no és del misser Roca, tampoc no negaria la seva influència sobre l'obra d'Aguiló: Roca li hauria fornit el model, l'esquema argumental i moltes parèmies coincidents amb la segona rondalla copiada per Villafranca, a més de l'ofici del protagonista que, a partir de les edicions impreses, passa a esser també un misser.

2.2. La «Conversació entre un senyor rector i un pagès»

A més de la *Rondaia de rondaies*, Bover encara cita dues obres més de Tomàs Aguiló escrites en prosa catalana. Són el *Tractat apologètic acirca de las institucions monàstiques* i el *Tractat apologètic sobre las veritats y fundaments de nostra santa religió*. D'aquests dos tractats en diu: «están escritos en forma de diálogo: son una clara prueba de que el dialecto mallorquin se presta bastante para dilucidar las cuestiones mas elevadas, ya con cierta amenidad y donaire, ya con toda seriedad y fuerza de raciocinio que el último requiere».²⁰ S'ha de tractar, per tant, de dos col·loquis, raonaments o converses, tan freqüents a l'època, el primer de caràcter més popular i el segon més teològic.

No és gens fàcil d'identificar aquestes obres entre els papers de l'arxiu dels Aguiló. No hi hem trobat cap manuscrit que respongui als títols de Bover, tot i que, segons l'erudit, els posseïa Tomàs Aguiló i Forteza. Tanmateix ens ha semblat que el primer podria correspondre's molt bé amb una certa *Conversació entre un Sr. rector y un pagès* copiada almenys en dos manuscrits, un de l'arxiu Aguiló i l'altre avui a la Biblioteca de Montserrat, procedent de l'arxiu Aiamans. La lletra de tots dos manuscrits és, indubtablement, la de Tomàs Aguiló i Cortès i el primer, al final, en

20. BOVER, *Biblioteca*, 1, p. 5.

una lletra diferent, porta la data de la llicència eclesiàstica per a la impressió: 21 de gener de 1825.²¹ No sé que mai s'arribàs a publicar i, d'altra banda, cap dels dos manuscrits no porta nom d'autor. Les raons de l'atribució a Tomàs Aguiló, però, semblen prou segures: a més de la lletra dels manuscrits, la temàtica respon exactament a la defensa de les «institucions monàstiques» —els frares, com diu ell—; és tractada efectivament «*con cierta amenidad y donaire*» i, encara, l'estil té més d'un punt de contacte amb la *Rondaia de rondaies*. Per acabar de reblar el clau, diguem encara que en el fragment del pròleg que conté el primer manuscrit, l'autor diu d'ell mateix: «Jo no som frare ni capellà, ni persona alguna de s'estad eclesiàstich, perquè se me puga reprovar aquest escrit per apassionat y poc imparcial. Jo no dec a s'estad eclesiàstich en general algun especial benefici encara que regonesch una particular atenció a alguns individus d'aquesta corporació [...]». Això encaixa perfectament amb la persona de Tomàs Aguiló i Cortès, i fa que descartem altres possibles autors com Miquel Ferrer i Bauçà, Antoni Maria Cervera i Bru o fra Antoni de Mallorca. La ideologia absolutista de l'obreta fa que també puguem descartar els col·loquiers liberals del tipus de Joan Josep Amengual. Potser al foli que falta al davant del manuscrit de Palma hi havia el títol que dona Bover.

El gènere dels col·loquis és ben conegut i té un extensíssim conreu, en prosa o en vers, durant els segles XVIII i XIX. Sobretot al País Valencià, però també a les altres zones dels Països Catalans.²² A l'època de la Guerra del Francès i durant tot el regnat de Ferran VII fou usat a tort i a dret en les

21. El manuscrit de l'arxiu Aguiló, en l'estat actual, és format per un quadernet de 20 folis, de 150 × 210 mm, cosits, sense folres, més un foli que s'ha separat del quadernet, el text del qual formava part d'una mena de pròleg; hi deuen faltar, almenys, un altre foli davant, amb la resta del pròleg, i dos darrere, encara que aquests devien estar en blanc. El manuscrit de Montserrat és d'unes característiques molt semblants, i reproduïx, amb poques variants, la mateixa obra, encara que sense el primer foli i sense la llicència d'impressió. (Vegeu-lo descrit a Jordi BRUGUERA, *Manuscrits catalans del fons Ayamans*, «Randa», 5 [1977], p. 125, ms. 107 [IV]).

22. Cf. Antoni-Lluc FERRER, *Literatura i liberalisme: aspectes del Trienni Constitucional (1820-1823) a Mallorca*, «Randa», 2 (1976), ps. 183-202. Per als col·loquis valencians hi ha l'estudi de Ricard BLASCO, *La insolent sàtira antiga (assaig d'aproximació a la poesia valenciana de caire popular)* (Xàtiva 1985), però només es refereix als col·loquis en vers.

polèmiques entre liberals i absolutistes. En alguns casos, hom hi assolí una qualitat literària acceptable, com ha assenyalat Antoni-Lluc Ferrer tot referint-se als que Joan Josep Amengual va incloure al seu *Semmanari Constitucional* (1820-1821).²³ Pel que fa al de Tomàs Aguiló, cal dir que, tampoc en aquest cas, el nostre autor no pretén d'esser gens original. La seva «conversació», com tantes altres, és caracteritzada per la intenció didàctica o proselitista i per la recepció popular que vol obtenir. En els catàlegs bibliogràfics trobam força diàlegs «entre un rector i un pagès», tant d'ideologia liberal,²⁴ com d'ideologia «servil». El d'Aguiló s'arreglera entre aquests darrers i té com a model més directe els del dominicà Jaume Pontí i Vilaró, autor almenys de cinc converses protagonitzades per aquests dos personatges i publicades a partir del 1824,²⁵ una de les quals precisament havia de ser «adaptada» del català al mallorquí pel caputxí fra Antoni de Mallorca.²⁶ Tanmateix, no tot és imitació. Com exigeix el gènere, l'obra només crea una mínima tensió dramàtica i no té gens d'intriga narrativa; per contra, la part més extensa és destinada a l'argumentació del rector i a les rèpliques del pagès i tots dos fan referència a les mesures dictades durant el Trienni Liberal (1820-1823) que tendiren a fomentar la secularització dels frares. Nogensmenys, el pagès no és, com era habitual, un babau que contrapuntegi de manera molt feble la predicació del rector, sinó que és un antic estudiant de filosofia, ex-alcalde constitucional del seu poble i, a més, té un fill que, contra la seva voluntat, vol entrar en un

23. Antoni-Lluc FERRER, *Literatura i liberalisme*, citat, ps. 191-193.

24. Per exemple el *Coloqui entre un rector i un pagès anomenat Macarí, son parroquià, sobre la Constitució i decrets de Corts* (Barcelona 1820) (Cf. M. AGUILÓ, *Catàlogo*, citat ps. 713-714).

25. Cf. Roger ALIER, *Pontí i Vilaró, Jaume*, dins *Gran Enciclopèdia Catalana*, tom 11 (Barcelona 1978), p. 788; Xavier FÀBREGAS, *El teatre*, dins Martí de RIQUER, Antoni COMAS, Joaquim MOLAS, *Història de la literatura catalana*, tom 8 (Barcelona 1986), p. 56. Fàbregas dona Valentí com a segon cognom, però ha d'esser Vilaró.

26. *Conversa de Isidro amb so seu Sr. rector sobre s'origen de se confesió sacramental per el R. D. Jaume Pontí y Vilaró, adaptada de s'idioma català a n'es mallorquí p. F. A. de M.* (Palma, imprenta y llibreria de Esteve Trias, 1844), 71 ps. Roger Aliet es refereix a una altra conversa de Pontí titulada *Enterro solemne de la Constitució de Cádiz*, igualment adaptada del català al mallorquí i publicada el 1844 a Palma. No n'he poguda haver cap altra notícia i per això pens que la deu confondre amb l'anterior.

convent; tot això fa que «aguanti les teses» al rector, per dir-ho amb els seus mots, fins al final, la qual cosa contribueix a augmentar molt la tibantor i l'expressivitat del debat. El mèrit més gran d'Aguiló, però, és de caràcter lingüístic: altre cop es mostra molt hàbil en l'ús de parèmies i en la construcció d'un llenguatge col·loquial molt viu. Aquí no força l'estil en la mateixa mesura que ho fa a la *Rondaia de rondaies*, però em sembla que si calia demostrar que era perfectament capaç d'escriure aquella obra, la conversa de què ara tractam no permet de dubtar-ho. A continuació en reproduïm el començament:

CONVERSACIÓ ENTRE UN SR. RECTOR Y UN PAJÈS²⁷

No ha massa dies que un cert Sr. rector d'una vila de Mallorca qui ningú sap ahont se troba, perquè se descuidaren de posar-la en es mape d'aquesta isla, va sortir de sa Rectoria un decapvespre dejornet per anar-se'n daxo-daxo a dar quatre passas y prènder una capa de sol en tota sa seua catacòlica, bastó y capell y es breviarí devall xella per resar vespras y completas devall un garrover, o a un cap de marge si li venia pes dret. Era un homo de més de xexant'añys y havia molt de tems que servia en aquella vila emb aplauso des seu poble, perquè era del tres-u de Mallorca, tant per l'ergo com per sa trona, y des confesionari no hem parlem, que parexia teiat de lluna, afectat de pobres, qui res quant tenia era seu, y no importa anomenar-lo perquè tanmatex ninguns el conexeu. Topà per fortuna emb un pajès d'aquella matexa vila, qui li deien l'amo·n Pera, y no teniu que fer judicis temeraris, perquè hey ha mols de l'amo·n Peras en el món. Aquest pajès de mos mals en sa seua jovintud era estat llesensiado y havia cursat a Ciutat fins en es segon any de filosofia, y después s'esvergà sa samarra y se casà emb una pobila qui tenia mols de béns seus, y campaven com uns preveres de missa. Era estat alcalde constitucional y regidó no sé quantas vegades, y duia es pondos de tota la vila, y ningú movia un peu que no n'haguéssan conversat deu vegadas a sa cuina de ca seua. Tenia, entre altres, un fi qui estudiava a Ciutat, qui era sa nineta des deus uis y tot

27. En la transcripció dels textos de Tomàs Aguiló accentuam i puntuam segons les normes actuals. En les aglutinacions posam apòstrof o punt volat segons hagi desaparegut un element del primer o del segon mot. Per a aquesta *Conversació* seguim el manuscrit de la S.A.L. descrit a la nota 21.

quant tenia l'hey fonia emb ell, perquè fos persona, y feya contes d'agraduar-lo de misser y que seria Diputat de Corts per lo menos. Venia cualcant damunt una mula pes camí de Ciutat, emb una cara d'un pam y uns uis com unas bufetas y s'axugava sas llàgrimas qui de tant en tant li caien com uns ciurons. Passà per devant el S. rector sense adonar-se d'ell, però el Sr. rector se va aturar y digué d'aquesta manera.

R[ECTOR]: Bonas tardas, l'amo-n Pera. Com és? ¿Què hey ha de nou per davés Ciutat?

L[AMO-N] P[ERE]: Ay, S. rector! Perdon, que jo no l'havia reparat. Jo estic no sé quin, y solament no sé si som mort o viu.

R[ECTOR]: Que no hey ha bonó en sa vostra salud? Jo he raparat ha uns quans dies que anau ranca sega, quod piu, y destijava informar-me.

L[AMO-N] P[ERE]: Que tench de tenir, S. rector? Que si un die sent a dir que som caigut sec, no tindrà que admirar-se'n en so sentiment q'he tingut aquets dies passats. ¿Creurà d'aquest bergant que tench a Ciutat m'ha escrit que se vol fer frare y no hey ha vel, y espera d'enfora que donen llasènsia de tencar-ne y ja m'[ha] intimat de vege de quin cap feim oscar, perquè està encarat en rudas? Jo li he fet parlà per alguns amichs seus y ningú li ha pogut treure s'asa des cap, fins que jo es cap y la fi hey som anat a Ciutat en persona y com no m'he ajoneat en es seus peus no he estat en més; però ell m'ha escoltat tant com sa boira, y no li he pogut fer boca, y l'entretant fa es seu cap envant, seguint sa seua calessa, qui parex que s'ha begut es señy.

3. L'OBRA EN VERS

3.1. *Les faules*

Tradicionalment també han estat considerades de Tomàs Aguiló les faules que el 1846 es publicaren amb les seves inicials i amb la referència obligada a la *Rondaia de rondaies: Fàbulas en vers mallorqui per D. T. A. C. autor de la Rondaya de rondayas. Escrites en 1802*.²⁸ Altre cop, però, aquesta atribució és discutible i ja fa alguns anys que Antoni Serrà-Campins va assenyalar que totes elles figuren a un manuscrit de la Biblioteca March, de Palma, que porta per títol *Vàrias fàbulas escullidas dels*

28. Imprenta de Trias, 40 ps.

millors autors traduïdes en mallorquí per el Dr. en drets D. Guillerme Roca.²⁹ Així, per tant, també en aquest cas podem pensar d'antuvi en una apropiació d'obra de Guillem Roca per Tomàs Aguiló.

Les dades que puc aportar sobre aquesta qüestió tampoc no són gaire abundoses. L'atribució a Guillem Roca es veu lleugerament reforçada pel fet que les dues úniques faules del manuscrit que no foren publicades el 1846, *Ses moscas* i *Ses auforges*, juntament amb una de les publicades, *Es cassador y es cans*, foren incloses per l'arxiduc Lluís Salvador al seu *Die Balearen*, com a obra d'aquest autor.³⁰ Tanmateix la informació més interessant ens la dóna el manuscrit de la Biblioteca March.³¹ No he pogut identificar la lletra, que sembla força tardana, però al final hi ha un resum de la mètrica³² amb una lletra diferent, ben coneguda: precisament és la del fill d'Aguiló i Cortès, Tomàs Aguiló i Forteza. Sembla lògic pensar que hauria desmentit l'atribució a Roca si sabia, com havia de saber, que eren del seu pare. I no ho va fer, per tant hem de donar per bona aquesta atribució. Els punts foscos que queden, i que són molts, no em permeten de modificar aquesta conclusió, encara que convé citar-los, per si algun cop apareix nova documentació. És estrany que Bover no sapigués que les faules editades eren de Roca: no les cita a la *Biblioteca d'escriptors balears*, i tampoc no les reproduïx en el recull de l'obra d'aquest autor que inclou a les seves *Miscel·lànies*. En aquest recull, però, trobam tres d'aquestes faules en una versió totalment diferent.³³ Per tant, Roca degué fer dues versions independents d'algunes d'aquestes faules, sense cap punt de

29. Antoni SERRÀ CAMPINS, *El teatre burlesc mallorquí, 1701-1850* (Montserrat 1987), p. 54.

30. Cf. Archiducque Luis SALVADOR, *La cultura. Parte de la obra Las Baleares descritas por la palabra y el grabado* (Palma de Mallorca 1965), ps. 98-99. Al text he citat el títol de les faules segons l'ortografia del manuscrit.

31. Devia formar part d'una miscel·lània, o d'un manuscrit molt més extens, perquè les pàgines són numerades: de la 309 a la 334. La primera, devora la paginació, posa també «añ 1700». Si no és un error per «1800», no sé a què pot deure's aquesta datació tan reculada: la lletra no s'hi correspon en absolut.

32. Devuit línies amb el títol de *Versificació de estas fábulas*.

33. Concretament les que a l'edició es titulen *Sa galina d'es ous d'or* (Cf. *Miscel·lània Bover, op. cit.*, VII, p. 139), *Sa llebra y es gorrió* (*id.*, p. 137) i *Sas duas ratas* (*id.* p. 187).

contacte. És possible que fos així, però també ho fóra que, si eren d'autors diferents, es produïssin confusions. D'altra banda, no he pogut trobar cap rastre d'aquestes faules en els nombrosos manuscrits de l'obra poètica de Roca que he revisat, i això també m'ha semblat un poc estrany. Com ja he dit, però, no he pogut anar més enllà.

Això em fa replantejar el tema de la *Rondaia de rondaies*. Si Aguiló es va fer seves les faules, també pogué apropiari-se la rondalla. Com ja he afirmat en estudiar la narració, aquest fet no modifica substancialment el tema de l'autoria, perquè entre el manuscrit i l'obra publicada hi ha molta distància. Pel que fa a les faules, en canvi, la relació canvia substancialment. Per dir-ho breument, si el manuscrit reproduceix les versions de Guillem Roca, Tomàs Aguiló, el 1846, actuà només d'editor i de corrector en un sentit si fa no fa ampli.³⁴ La majoria de faules són versions molt lliures d'obres de Samaniego,³⁵ però entre el manuscrit i l'edició, en canvi, les divergències no són suficients per a poder parlar d'obres independents. Ni de bon tros. L'editor corregeix aspectes estilístics i redacta alguns fragments de nou, però hom hi pot identificar perfectament la mateixa obra. Per comprovar-ho pot ésser d'interès reproduir els vint-i-dos versos darrers de la primera faula, *Es lloro y es pinsà*, una de les que no segueixen el model de Samaniego. En aquests versos hi apareix la valoració de la llengua i convé veure fins a quin punt coincideixen els dos autors. Diu el manuscrit en el moment en què el lloro acaba de fer el seu parlament davant l'assemblea dels altres animals:

«Però [el lloro] veu ab dolor qu'el seu discurs
No meresqué el aplauso del concurs
Perqu'imità la llengo rational,
Dificultosa empresa sens igual

34. Això, potser, als ulls de l'època ja justificava el «per T. A. C.» de la portada. Hem d'observar que en la impressió de les faules no surt l'expressió «Composta per», que sempre surt a les edicions de la *Rondaia de rondaies*. En els manuscrits del segle XVIII, aquesta expressió sol al·ludir a l'autor, i és una manera de diferenciar-lo del copista. Pot tenir un ús semblant en les edicions del XIX?

35. Només n'hi ha cinc que no trobam entre les de Samaniego. Són les següents: I, VII, X, XV i XVIII de la impressió.

Que sols ab gran treball logrà fer
Acomodar-se al gust del estranjer.

Feren bo á no acabar se festa en pau
Cuant s'alsà dels estrados un Pinsà
Y per fer quedar lluit aquell sarau
Duas o tres arietas va cantà
Compostas á la moda de[l] país.

Seguint el gust y llengo natural
El palmoteo fonc universal
Més que si fos un musich de París,
Y fonc tan aplaudit aquell gran art
Que enhoramala Pleyel y Mozart.

Lo que va escriure Phedro en bon llatí
¿Perdrà res per estar en mallorquí?
Gran cosa és imitar estraña ploma
Però millor és escriure ab son idioma.»

I l'edició:

«Però veu ab dolor qu'el seu discurs
No meresqué s'aplauso des concurs
Perquè imità es llenguatje racional;
Cosa fonch qu'a los més va sebra mal,
Y àdhuc fonch judicada per algú
Com á despreci des perlar comú.

Fèyan bo a no acabar sa festa en pau
Cuant s'alsà dels estrados un Pinsà,
Y per fer quedar lluit aquell sarau
Unas cuantas arietas va cantà
Compostas a la moda del país,
Millor que si fos músich de París.

Meresqué un palmoteo general,
Que enhoramala Pleyel ni Mozart,
Pues encare que es cant fos pobre d'art
Aument dava a sa glòria nacional.

La Fontaine en francès, Fedro en llatí
Escriguéran y Iriarte en castellà,
y si alguns pensaments los vull copià,

serà en es meu estil que és mallorquí,
 Perquè és just y posat ab gran rahó
 Que aprecii son idioma cada autò.»

Jo mateix he usat aquests darrers versos per referir-me a l'actitud lingüística de T. Aguiló, i crec que poden continuar tenint aquesta representativitat.³⁶ Nogensmenys, en la comparació d'aquests dos fragments podem veure també la dependència que hi ha entre ells. Encara és més accentuada en molts altres passatges.

3.2. *Poemes religiosos i satírics*

Tomàs Aguiló i Cortès va escriure també un bon nombre de poemes religiosos i satírics, fins ara del tot desconeguts. A la Societat Arqueològica Luliana, de Palma, la seu actual de la qual és precisament l'antic casal dels Aguiló, n'hem pogut localitzar dinou, alguns d'atribució dubtosa, com veurem, i formen un conjunt força interessant. Vegem-ho.

Un primer grup el formen dos llargs poemes en quintets dedicats a sant Alonso Rodríguez, escrits el 1825, per a les festes de la beatificació celebrades a l'església de Montis-ion de Palma. Ens han arribat en dos manuscrits, un d'autògraf de Tomàs Aguiló i Cortès,³⁷ i l'altre copiat pel seu fill Aguiló i Forteza.³⁸ La resta de poemes són tots al ms. 143 del fons

36. Cf. Joan MAS I VIVES, *Tomàs Aguiló i la Renaixença*, «Randa», 1 (1975), p. 65; *id.*, *Problemàtica de la Renaixença a Mallorca*, «Randa», 22 (1987), p. 60, n. 88.

37. Es tracta d'un plec de quatre pàgines, tamany foli, a dues columnes per pàgina. Comença directament, i no hi ha cap indicació d'autor.

38. En un volum factici, en octau, que aplega obres publicades i d'altres manuscrites. Porta la signatura A 1071 del fons Aguiló. Conté: *Poesias sagradas de D. Tomas Aguuió i Cortes* (Palma, imprenta á cargo de D. Juan Guasp, 1851); *Gozos diversos por D. Tomas Aguiló y Cortés*, 17 folis manuscrits, lletra de Tomàs Aguiló i Forteza; *Vida del Beato Alonso Rodríguez*, els dos poemes que ara hem citat al text, copiats en 10 folis amb la mateixa lletra anterior; *Arenga joco-seria o Elogio de nada, dedicada a Nadie. Compuesta por A. C.*, 10 folis manuscrits, lletra de T. Aguiló i Cortès; pàgines 17-26 de *Mes pert l'avaricios que l'abondos. Entremes en vers mallorqui per T. A. y C.* (Palma, imprenta de

Aguiló que no porta indicacions d'autor, però que recull una bona part de la seva obra en vers, com tot seguit veurem. Es tracta d'un volumet en octau, amb folres de pergami, de cent tres folis, que hem numerat ara. Els tretze darrers són en blanc. Els altres, els distribuïm en els següents apartats:

A) Folis 2-72: escrits en una única lletra de calligrafia segura i acurada. Aquesta lletra és de Tomàs Aguiló i Cortès. Totes les composicions d'aquests folis són, em sembla, d'atribució segura. Per múltiples raons: tres dels poemes que conté foren publicats a les *Poesias sagradas*,³⁹ i tres més copiats per Aguiló i Forteza al volum factici descrit a la nota 35.⁴⁰ A més, el nom de T. Aguiló surt al final d'un epitafi a Bartomeu Pou: «*Egregio huic viro optime de se merendi Thomas Aguilonius, civis suus, suusque addictissimus demirator*»; i el de Tomàs en el següent poema castellà:

«*Hallandose el autor deseñado de su dama por otro tocayo suyo, escribio estas*

Décimas

*Si a Thomases quieres bien
dime ingrata Mariquita
¿que bado tu favor me quita?
¿No soy yo Thomas tambien?
[...]*»

Estéva Trias, 1851); *Fábulas en vers mallorquí*, edició del 1846 ja descrita; *Baladas escrites en mallorquí per D. Tomas Aguiló i vertidas al castellano por José Francisco Vich* (Madrid 1858); *Apuntes sobre el origen é historia de la Villa de Binisalem, por el Dr. en ambos derechos Don Juan José Amengual* (Palma, imprenta y librería de Juan Colomar, 1863); *Correcciones fraternas ó notas criticas y advertencias pacificas á los dos articulos publicados por D. Joaquin Maria Bovér en los Diarios Constitucionales de Palma del 29 de abril y dos de agosto del presente año* (Palma, imprenta y librería de Estévan Trias, 1839).

39. *Villancicos al Sagrado nacimiento de N. S. Jesu Christo*, fs. 7v-11v (cf. *Poesias sagradas*, citat, ps. 25-30).

40. *Gozos a N. S. del buen camino*, fs. 15v-17r; *Gozos al dulcísimo nombre de Jesus*, fs. 17v-19r; *Gozos a la Santa Madre Juana Francisca Fremiot de Chantal*, fs. 52-54. Tots són entre els *Gozos diversos por D. Tomas Aguiló y Cortés*, citats.

La majoria de poemes d'aquests folis deuen esser d'entre el 1800 i el 1802; perquè aquestes dates hi surten diverses vegades: els *Gozos al dulcísimo nombre de Jesús* passaren censura eclesiàstica el 21 de novembre de 1800 (f. 19 v); un epitafi a un tal Rhadamantho és del 19 d'octubre de 1801 (f. 36 v); el de Bartomeu Pou, del 19 de maig de 1802 (f. 37 v); al final d'un poema dedicat a un picapedrer foll, diu que aquest va morir el juliol de 1802 (f. 45 v), els *Gozos a la Santa Madre Juana Francisca Fremiot de Chantal*, citats, diu que foren publicats el 1802 (f. 54 v) i un acròstic a Maria Manuela Cortès és datat també el 1802 (f. 67 r). Això deu voler dir que l'obra que inclouen pertany a un període de temps relativament curt; segurament es tracta només d'una part de tota la producció d'Aguiló i Cortès. Tanmateix hi ha nombrosos poemes en castellà, dos epitafis i dos poemes en llatí i els poemes catalans que a continuació enumere:

1. *Villancico en mallorquí per donar les bones festes*: nadala ingènua i infantil de trenta-dos versos.

2. *Himne al Sm. Sagrament, el qual se pot cantar en el matex to de «Sacris Solemnis»*. És traducció del que solen cantar los dominicos en las comunions generals.

3. *Codolada a un cert llesensiat mo[ll]t esporgat d'aires y molt abundant de formatge*.

4. *Dècimas disparatorias*: conjunt de sis dècimes desbaratades.

5. *A un entremès que representaren alguns apasionats, en el qual va fer paper de dona un en a qui, per la seua disposició y figura menos li corresponia, y además, que representà molt mal el seu paper. Codolade*.

6. *A un tal Pistola, qui se ordenà de tonsura y graus esent axí que era homo de sobrada ignorància. Gois*: seixanta-quatre versos distribuïts en vuit estrofes, totes acabades amb el refrany «a mi, res de axò me admira,/ si en Pistola és capellà».

7. *Altre enigma en mallorquí*: setze versos per a una endevinalla proça.

8. *Sàtira*: seixanta versos, distribuïts en deu seguidillas.

9. *A un fadrí qui va citar una atlota per casar-se la qual li va fugir. Sàtira*: cinquanta-sis versos, en vuit estrofes. Totes repeteixen al final el refrany: «Ay, dimontre de Juanet!»

10. *Disparatori*: set dècimes desbaratades.

11. *En es vent de se tramuntana posterior*: vint-i-cinc quartets a les bufes o llufes.

B) Folis 1 i 73-82r. Són d'una altra lletra, no identificada. El foli 1 només conté una mena d'índex molt esquemàtic. Entre el f. 72 i el 73 han estat estripats, almenys, dos folis. Dels poemes que hi trobam, quatre *Villancicos al Sagrado Nacimiento de Jesús* (fs. 73v-81v), datats al 1804, varen esser publicats a les *Poesias sagradas*, de T. Aguiló i Cortès. Pel que fa a la producció en català, hi ha tres dècimes que podem considerar atribuïbles al nostre autor.

C) Folis 82v-84r. Una altra lletra. Conté només un text en castellà i en prosa que titula *Pintura del Bayle de Mascara*.

D) Folis 84r-90. Una altra lletra. Comença amb el *Recitado y Aria de Sn. Josef*, el to del qual és idèntic al de la resta de l'obra castellana de T. Aguiló, encara que no l'hem trobat a cap altre indret. Hi ha també una *Carta als collegials* i una *Codolada*, que també consideram atribuïbles a T. Aguiló.

Segons veiem en el conjunt de poemes que podem recuperar en aquests manuscrits, Tomàs Aguiló i Cortès emprà el català, sempre molt dialectal, en composicions religioses de caràcter popular i en poemes satírico-burlescos. En canvi, escriu en castellà i en llatí, a més de peces semblants a les catalanes, obres més cultes, sobretot poemes religiosos de to seriós i solemne, sovint musicats. Centrem-nos, però, en la producció catalana. Els tres poemes religiosos originals que hem citat —els de sant Alonso Rodríguez i la nadala, exceptuam ara la traducció de l'*Himne al Santíssim sagrament*— són pràcticament improvisacions: en un cas per a felicitar el Nadal, i en els altres per a contribuir a unes festes concretes. Hi destaca el caràcter ingenu, un poc naïf i tot. Per explicar la vida d'Alonso Rodríguez se serveix, primer, d'un desvalgut diable que conta la ineficàcia de les seves temptacions i, sobretot, que fa riure el lector amb una caracterització tòpica, basada en la impotència de la seva ràbia inofensiva que pot procedir directament del món dels pastorells i de les altres representacions teatrals nadalenques. Aquest to es manté en l'altre poema, protagonitzat per l'àngel, guardià del sant. Pel que fa als poemes satírics, s'inscriuen en un corrent de literatura popular molt abundós durant el segle XVIII i

començament del XIX. Les dècimes desbaratades i les «codolades infamatòries», en la terminologia de Miquel dels Sants Oliver,⁴¹ tots dos gèneres ben representats aquí, en són potser els més característics. També els poemes escatològics. Tanmateix els millors encerts els obté en les sàtires. Es tracta de poemes que procedeixen directament del model de les cançons o *letrillas* barroques castellanques, que s'havien seguit conreant abundantment al llarg del segle XVIII. Concretament, el model més directe és Cadalso, que en algun cas és imitat directament. Ho podem comprovar amb la reproducció d'una de les composicions d'Aguiló:

Sàtira

Que unas cosas tals se fan,
 que may se averigüeran,
jo ja u crec,
 però que tal sort de viura
 5 no sia cosa de riura,
jo no u ñec.

Que tot fadrí enamorat
 voldria ja ser casat,
jo ja u crec,
 10 però que las més vegades
 qued en ses vases tirades,
jo no u ñec.

Que una fadrina se casa
 sols per sortir de se casa,
 15 *jo ja u crec,*
 però que, quant se'n anà,
 hei fes contes tornà,
jo no u ñec.

Que un fadrí qui l'an burlat
 20 roman confús y enutjat,
jo ja u crec,

41. Cf. M. S. OLIVER, *La literatura en Mallorca* (Montserrat 1988), p. 72.

però, quant fa es desentès,
se creguen que no n'és res,
jo no u ñec.

- 25 Que una dona prest se embaula,
donant segura paraula,
jo ja u crec,
però que, quant ve s'estreña,
romangue com una peña,
30 *jo no u ñec.*

- Que diga que hey a guañat
un fadrí qui l'an burlat,
jo ja u crec,
però que no estim se dona
35 més que rebre enhorabona,
jo no u ñec.

- Que dona de tal tamañy
pens casar-se dins un ainy,
jo ja u crec,
40 però, que en tota se plata,
no romangue sempre beata.
jo no u ñec.

- Que diga fort un fadrí
«no vui qui no hem vol a mi»,
45 *jo ja u crec,*
però que din[s] quatre dia[s]
no li torn fer moxonias,
jo no u ñec.

- Que's serf enrevenada
50 una fadrina irritada,
jo ja u crec,
mes que no venga a parar
en so que va rebutjar,
jo no u ñec.

- 55 Que dos cors qui es són volguts

se sían desavenguts,
jo ja u crec,
 emperò que no vejeu
 compondre-se emb una creu
 60 *jo no u ñec.*

Que, sens dubte, remet a les *Letrillas satiricas, imitando el estilo de Góngora i Quevedo*, del poeta gadità, que tenen idèntic esquema mètric i gairebé els mateixos refranys. Per exemple la que diu:

Que dé la viuda un gemido
 Por la muerte del marido,
Ya lo veo;
 Pero que ella no se ria
 Si otro se ofrece en el dia.
No lo creo.
 [...] ⁴²

En canvi, els registres més seriosos i cultes que podem trobar en aquest autor són totalment absents en la producció catalana del nostre Aguiló. En conjunt, però, la seva obra satírica; un altre cop ens el mostra com un escriptor enginyós que sap utilitzar amb agilitat els registres col·loquials de la llengua.

3.3. L'entremès «Més perd l'avariciós que l'abondós»

També amb les seves inicials, Aguiló va publicar un entremès, *Mes pert l'avariciós que l'abondós*.⁴³ Ho va fer el 1851, quan tenia més de setanta-cinc anys, i hom no ha localitzat cap manuscrit autògraf ni cap altra còpia d'aquesta obreta. Es tracta d'una peça en un sol acte, polimètri-

42. Un altre poema de Cadalso és gairebé idèntic. Comença: «*Que un sabio de mal humor / Llame locura al amor. / Ya lo veo; / Pero que no se enloquezca / Cuando otro humor prevalezca. / No lo creo.*» Cf. Leopoldo Augusto de CUETO, *Poetas líricos del siglo XVIII*, «BAE», 61, T. 1. (Madrid 1869), p. 271.

43. *Mes pert l'avariciós que l'abondós. Entremes en vers mallorquí per D. T. A. y C. Autor de la Rondaya de Rondayas* (Palma, imprenta de Estéva Trias, 1851), 26 ps.

ca i certament reeixida com a mostra representativa del gènere en què s'inscriu. Pel seu tema, les dificultats dels protagonistes joves per aconseguir portar a terme els seus projectes de matrimoni, contra la voluntat del tutor de la dama, es pot relacionar també amb un entremès de Guillem Roca i Seguí, la *Comèdia del misser miserable*, publicada igualment el 1851.⁴⁴ Antoni Serrà Campins⁴⁵ ha tractat amb encert els paral·lelismes entre les dues obres, i encara alguna altra com el *Sainete des jai Melis*, i ha arribat a la conclusió que Aguiló podia escriure perfectament la seva sense conèixer les altres, encara que «no deixa d'esser curiosa aquesta coincidència de tema si consideram la possibilitat de plagi en altres obres d'Aguiló».⁴⁶ Per la meua banda, no tinc cap informació nova sobre aquesta peça i, per això, només diré que en aquests moments no sembla fonamentat dubtar de l'atribució a Aguiló i Cortès. Els entremesos que hem citat no coincideixen ni en passatges textuais concrets, ni en situacions dramàtiques específiques, ni en les circumstàncies que caracteritzen els protagonistes. Només hi ha la referència a un mateix tema, d'altra banda molt tòpic. Al capdavall ben poca cosa. La burla central de l'obreta d'Aguiló —el promès, Chiscos, fent-se el mort mentre que tres cirurgians es preparen per practicar-li una grotesca autòpsia— no té res a veure amb la de la *Comèdia del misser miserable* —la simulació del criat Atach per aparentar que és un home ric i opulent— i aquest factor les converteix en dues obres radicalment diferents.

4. CONCLUSIÓ

Això és tot el que coneixem de l'obra catalana de Tomàs Aguiló i Cortès. En conjunt no és gens ambiciosa i s'ha de considerar com una expressió més del polifacetisme d'aquest hisendat de professió poc definida. També ho són la música, la pintura, les matemàtiques, la cosmografia o la literatura d'expressió castellana i llatina. No fa un ús excessivament

44. *Comedia del misser miserable* (Palma, imprémta d'Esteva Trias, 1851), 31 ps.

45. Antoni SERRÀ CAMPINS, *El teatre burlesc, op. cit.*, ps. 54-55, 191-192 i 200-201.

46. *Ibid.*, p. 55.

culte de la llengua pròpia i els àmbits literaris en què l'empra són aquells en què encara no s'ha produït una regressió important. És cert que assaja gèneres tan diversos com la prosa narrativa i didàctica, el teatre i la poesia satírica i religiosa, però el català només li serveix per a fer riure, per a ensenyar o per a influir ideològicament. Tampoc no li trobam manifestacions explícites de caràcter diguem-ne pre-renaixentista. L'adhesió sentimental al *mallorquí* que hem vist a les faules la podríem documentar també en altres autors populistes. En aquest sentit és un representant ben arquetípic d'aquest sector de la literatura de la seva època.

Pel que fa a les característiques internes d'aquesta obra, el seu és un català estrictament dialectal, però molt expressiu, especialment a causa de l'abundor de frases fetes i de la riquesa de lèxic en general. Això és cert tant per a la *Rondaia de rondaies* com per a la resta de la seva producció en vers i en prosa. En un altre ordre de coses, hi destaquen sempre els trets humorístics. Cerca l'enginy en l'acudit, en la caricatura o en l'adequació del seu estil a les situacions col·loquials que planteja i vol que el seu lector, al qual sempre té present, reconegui aquestes situacions i aquest llenguatge com a propis. Al mateix temps, però, pretén que hom identifiqui fàcilment el mèrit que correspon a l'escriptor i per això accentua les particularitats de la llengua i la sotmet a autèntics exercicis retòrics. Ho fa sense sortir-se mai dels límits que li marquen, d'una banda, el registre lingüístic en què se situa i, de l'altra, l'eficàcia immediata que persegueix. És precisament a partir de la valoració d'aquests trets que cal que el recuperem per a la nostra història cultural.

JOAN MAS I VIVES
Universitat de les Illes Balears